

ПРЕЗЕНТАЦІЇ. РЕЦЕНЗІЇ

Світлана МАЦЕНКА

Львів, Львівський національний університет імені Івана Франка

УДК 821.161.2-32"2018".09Жулинський М.

DOI: <http://dx.doi.org/10.30970/vpl.2024.76.12594>

ІНТЕРМЕДІАЛЬНЕ ПРОЧИТАННЯ РОМАНУ МИКОЛИ ЖУЛИНСЬКОГО

(За матеріалами наукового семінару «Довкола акордеона»)

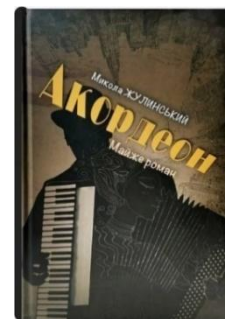

заступниця директора з наукової роботи Інститут Івана Франка НАН України Алла Швець.

Роман *Акордеон* Миколи Жулинського, який вийшов друком 2018 р. у видавництві «Український пріоритет», а 2019 р. у видавництві «Піраміда», став предметом ґрунтовного осмислення на міжінституційному науковому семінарі, який провели науковці-філологи Львівського університету, Платформи інтермедіальних досліджень та Інституту Івана

20 грудня 2022 року у Львівському національному університеті імені Івана Франка відбулося обговорення роману Миколи Жулинського *Акордеон*. Інтермедіальне прочитання твору ініціювала Платформа інтермедіальних досліджень спільно з Інститутом Івана Франка НАН України та філологічним факультетом ЛНУ імені Івана Франка. Почесним гостем засідання був автор роману – доктор філологічних наук, академік НАН України, директор Інституту літератури імені Т. Г. Шевченка НАН України та письменник Микола Жулинський.

Модерували розмову докторка філологічних наук, професорка катедри німецької філології Львівського національного університету імені Івана Франка, голова Платформи інтермедіальних досліджень Світлана Маценка та докторка філологічних наук,

Франка НАН України. Ініціювали обговорення роману з інтермедіальної перспективи Платформа інтермедіальних досліджень – об'єднання літературознавців, котрі поглиблено вивчають інтермедіальні феномени, аналізують визначні взірці інтермедіального мистецтва, зокрема взаємодії літератури з музикою та живописом, презентують новітні літературні й літературознавчі публікації на тему інтермедіальності та сприяють організації наукових і мистецьких форумів. Позаяк центральним символом роману є акордеон, а його наскрізним мотивом – музика, то твір буквально призначений для прочитання з позицій теорії інтермедіальності. Водночас він містить широку палітру загальнолюдських проблем, тісно пов'язаних із біографічним матеріалом, спонукає до роздумів щодо сучасного розвитку романного жанру, порушує питання специфіки художньої творчості письменника-літературознавця, надає підстави для контекстуалізації окремих образів і мотивів у світовій літературі й культурі.

Унікальний досвід обговорення художнього твору в колі науковців, котрі працюють в різних сферах літературознавства і котрі в живому діалозі витворювали дискурс *Акордеону*, супроводжуваний грою на акордеоні у виконанні магістра факультету культури і мистецтв Мар'яна Лисюка, видається плідною новітною формою осмислення літературного тексту. Візуалізувала цей дискурс картина *Ескіз до вечірнього концерту* відомого львівського художника Віктора Москалюка.

Ідея написання роману *Акордеон*, за словами М. Жулинського, тісно пов'язана з історією його батька: «Ця книжечка народилася тому, що я не знав свого батька, не пам'ятав його. Його забрали з нашого села під час облави німці разом з польською поліцією, коли виловлювали членів ОУН. Мені тоді було неповних три роки, і з того часу батька я не знав. Він дав про себе знати аж у 1971 році. Відтоді я неодноразово відвідував його в США і все розпитував про його життя. В основу *Акордеона* покладена доля батька, але, безперечно, є у творі й багато домислу. Хоча ці події, про які я розповідаю, справді сталися з ним». Свій художній намір автор окреслив так: «Я писав не просто про батька, а про людину, яка була від природи обдарована, вміла співати, хотіла займатися музикою. У нього була така колосальна внутрішня туга через те, що він не зміг себе реалізувати. Я хотів розповісти про долю людини у світовій історії, про те, як вона не може в тій історії нічого змінити, вона стає її жертвою, і через це пропадає така унікальна особистість, яка природою була запланована на якесь значне, зовсім інше життя».

Голова Платформи інтермедіальних досліджень, професорка Світлана Маценка визначила *Акордеон* як «музичний роман», указавши на споріднені його визначення, такі як «музична притча про акордеон», «містично-метафоричний роман, пройнятий музикою», «музично-поетичний роман, в якому прозопоезія і кольоромузика звучить чи не в кожному розділі твору». Важливими маркерами музичності роману дослідниця назвала його паратекстуальні складові, а саме: оригінальні дизайни обкладинок обох видань: першого, яке

Йозеф Чапек. «Акордеоніст», 1919.

оформив відомий книжковий ілюстратор Олександр Харук, у центрі зображення якого акордеоніст, а з міхів інструмента витворюється жіночий контур не то музики, не то долі, не то душі, заакцентовуючи увагу на центральному мотиві спорідненості музики й містики в романі; другого, втіленого аквареллю «Даная у сні» видатного художника Івана Остафійчука, якого з автором роману тісно поєднує прагнення осмислити існування людини в непізній реальності буття.

Центральною тезою дослідниці є те, що з інтермедіального погляду роман потрібно сприймати як музичну п'єсу. На підтвердження цієї думки науковиця звернула увагу: на назву твору, яка увиразнює, що тут звучить акордеон, звуками якого семантизується історія батька; на назви розділів, які містять музичні терміни на позначення манери вираження і сприймання; на згаданого відомого італійського акордеоніста, віртуоза й композитора Гвідо П'єтро Дієро (1886–1950), виконання якого можна послухати на грамплатівках і сучасних аудіоплатформах; на умовну організацію романного матеріалу як прелюдії, частини-спогаду, кульмінації й фіналу; на наявність вербальної музики, а також пов'язаних із грою на акордеоні тілесного вираження й емоційності сприйняття; на ефекти звучності тексту і його перформативності; на мотивне плетиво роману, метафоризацію звуку, музики, анропоморфізацію акордеону, музичність мови. Тож «майже роман» організований як музична п'єса. Це має значення передусім для його сприйняття: актуалізується чуттєве й емоційне сприйняття, відчутними є радість, туга, смуток, одержимість, крайнє загострення відчуттів, аж до долання межі між реальним та абсолютним.

Дослідниця роману *Акордеон*, авторка статті *Музика болю й радості в «Акордеоні»* Миколи Жулинського («Слово і Час» 2020, № 4), докторка філологічних наук, професорка Лариса Горболіс відзначила, що особливо цікаво було читати твір автора-літературознавця, який глибоко розуміє літературний процес, знає, яким має бути художній твір, щоби зацікавити сучасного читача. Музика у творі звучить ефектно й ефективно. Найперше заголовки твору прозора транслює наявність музики в романі. Назви розділів — зовнішні фіксатори музики в тексті, що виконують роль своєрідного обрамлення, а у внутрішній організації тексту музика й акордеон заявлені в емоційно-чуттєвій сфері головного й другорядних героїв і корелюються з їхніми долями. Помітна своєрідна «рівновіддаленість» усіх частин роману стосовно акордеона, «систематичне» апелювання автора до музики в різних варіантах. Первинно автор презентує героя, маркуючи музикою, у пролозі, що складається умовно з двох настроєво протилежних частин. Широка музична палітра роману М. Жулинського *Акордеон* представлена різноманітно: грою акордеона, оркестру, органа; назвами пісень (*Ой на горі та й жєнці жнуть; Стоїть*

явір над водою, на яр похилився; Заповіт; Там, де Ятрань круто в'ється тощо); згадками про відомих українських співаків (Борис Гмиря, Михайло Гришко, Оксана Петрусенко) та музичні колективи (капела бандуристів, хорова капела «Трембіта»); фрагментами пісень (народних і тих, що їх склав протагоніст). Так упродовж твору увиразнюється образ головного героя – уважного, із розвинутим музичним слухом та естетичним смаком, мрійливого, чутливого слухача, співака й творця пісні. Чутливий до краси герой за допомогою акордеона й музики досвідно, апелюючи до своїх внутрішніх структур, самотужки виробляє (не підозрюючи цього) культуру подолання травми. Замордованого й знесиленого нелюдськими умовами життя і праці, виснаженого голодом героя рятує в концтаборі музикантка, що жила в його несвідомих структурах і була суголосною з музикою з батьківщини, із волі. Музикантка тамувала біль в'язня, допомагала не втратити інтерес до життя, морально не знесилитися, не втратити свою ідентичність. Художньо-інформативна щільність представлена в романі музики та ключова роль акордеона увиразнюють ліричні й драматичні струмені твору, трагічні й оптимістичні сторінки життя головного героя.

Доктор філологічних наук, професор, член-кореспондент НАН України Євген Нахлік звернув увагу на внутрішню інтригу роману *Акордеон*, що дозволило буквально «поглинути» його, прочитати на одному подихові з великим захопленням, а вже потім замислитися над захованими у творі глибинними змістами, як-от: людська психологія, її вираження, містичність розповіді, а також приховані сенси: що стоїть за звуками акордеона і таким сильним потягом батька до нього? як організовано діалог між схильним до містики батьком і його раціоналістичним сином? тощо. Книжка надзвичайно життєва і зворушлива, вона наділена сильною сугестією, текст буквально поглинає читача. Тут відчутно два потоки: із одного боку, жива реалістична основа, а з іншого – міфологізм. Це своєрідна дихотомія фізики й духу, пластичної реальності, дуже добре відчуті, з усіма її трагічними моментами, і водночас пориву до висот духу, до чогось кращого, святкового, урочистого, естетичного. Акордеон у романі — багатозначний символ. Передусім – це символ мистецтва, потягу до естетики, наголошення на контрасті музики й буденності, людського життя на виживання. А тоді акордеон заострює контраст музики і трагізму людського життя в часи катаклізмів, воєнних випробувань, перебування в концтаборі. Ця книжка є підтвердженням тези: мистецтво рятує життя. Наскрізний образ акордеона й музики – це образ вітальності, життєвих і мистецьких сил, пориву до мистецтва, його відчуття, які справді рятують реальне людське життя. Стилістика цієї книжки може бути предметом окремого мовознавчого аналізу. Справді, речення дуже короткі, влучні, сенсовні, тут ловиш кожну фразу, бо вона містка. Варто сказати, що це книжка не про, а книжка від: від імені батька і від імені сина. Монологи, діалоги і невласне пряма мова використані доцільно. Ідеться про постійне самовираження героїв. Дуже вдало знайдена стилістична манера, коли йдеться не про героїв, а оповідь ведеться від їхнього імені. Влучним є використання місцевої народної говірки, що дає змогу відчути живих людей. Великий здобуток цієї книжки у тому, що вона справді розповідає не тільки про долю батька, але й про загальнолюдські цінності. Тут фактично прочитується доля людини до війни, під час війни, в еміграції, людини, яка пройшла табори, зазнала митарств. Тож ця книжка має глибоке пізнавальне значення.

За можливість ознайомитися із чудовою книжкою щиро подякувала докторка філологічних наук, професорка Ірина Роздольська, яка назвала *Акордеон* М. Жулинського романом-новелою. Це твір про самотню людину, яка зберегла здатність звучати впродовж усього-усього свого непростого життя. На старості літ, далеко від дому, вже на порозі вічності, вона може чути музику й виконувати її.

Професор Михайло Гнатюк наголосив, що саме І. Франко започаткував аналіз взаємодії мистецтв як важливої галузі літературознавства. Він наголосив своєрідність творчості літературознавця-письменника, тему еміграції в українській літературі і пов'язану з нею складність висловити себе, привабливість образу акордеона. Роман *Акордеон*, на його думку, є радше містичним романом, дуже доброю спробою проаналізувати багато речей, які стосуються різних мистецтв і нашого буття.

За «світло і тепло в романі» висловив подяку авторові доктор філологічних наук професор Святослав Пилипчук. Він пригадав епізод роману – зустріч і розмова проповідника Прокопчука з батьком, коли вони говорять досить довго, але при спілкуванні не згадують про свою зустріч в Україні. Тільки наприкінці, коли батько запитує Прокопчука, чи той пам'ятає його, він каже: так, пам'ятаю, ваш голос унікальний, його неможливо забути. Таким незабутнім і унікальним голо-сом в українській літературі для професора С. Пилипчука після прочитання *Моєї Другої світової* і *Акордеону* є голос академіка-письменника М. Жулинського. Від поєднання літературознавця і белетриста в особі автора роман *Акордеон* лише став кращим. Літературознавець тут присутній не тільки на пропедевтичному рівні, коли дізнаємося про жанрове означення цього твору – «майже роман». За проблематикою і комплексом осягнення проблем – це справжній роман, позаяк твір містить велику кількість важливих життєвих історій не лише однієї особистості, але й усієї країни, етносу, нації. Це й повстанська боротьба, і концтабори, і життя під окупацією, і людина, яка опиняється самотньою у старості – таких проблем у творі багато. Вони окреслені дуже лаконічно, але й дуже концептуально. Відповідно, це додає глибини роману. На прикладі роману *Акордеон* спостерігаємо новелізацію твору. Дуже лаконічно, телеграфічним стилем заторкнуто і проаналізовано величезний комплекс проблем, причому таким легким, доступним і колоритним стилем, який викликає надзвичайно велику симпатію. Цей твір залишає після смак, він тримає читача і тримає так, «як рука тієї жінки в аеропорту, яка все життя уклала асфальт».

Дивовижне враження від книжки *Акордеон* висловила і докторка філологічних наук професорка Наталія Торкут. Вона наголосила на тому, наскільки органічно «майже роман» уписується у світовому традицію, адже розробка теми музики й містики не є новою для світової літератури. Можемо згадати новелу Е. Т. А. Гофмана *Дон Жуан*, і дуже подібну в якихось моментах до цього роману *Сонату Диявола* Шарля Нодьє, і реальну історію з Джузеппе Тартіні, музикантом-скрипалем і композитором XVIII ст., який переживав подібний досвід, що зафіксований у легендах. Літературознавиця наголосила на тому, що українська версія цієї теми абсолютно унікальна, не вторинна і це цікавий матеріал для порівняльного дослідження. Наталія Торкут наголосила, що музична стихія в романі не вичерпується акордеоном, його музикою акордеону і її сприйняттям. Важливу роль відіграють тут також голос і тексти пісень. Варто звернути увагу на те, наскільки пісня не є канонічною версією, наскільки пісенний текст інтимізує

автор, тобто батько, який його виконує, якою важливою є стихія української музики, що звучить на платівках, і конкуренція, як змагання з Б. Гмирею, теж надзвичайно важлива. Бо герой одночасно вписується у декілька традицій, у тому числі у ту, яка віддалена від нього і панує на материковій Україні. Якщо ми будемо аналізувати цей текст як читачі, то дивуватимемося тією аурую, яка створюється поєднанням містичного і реалістичного. Ми будемо повертатися у дивовижну лабораторію пам'яті і відчуватимемо майже фізично, як вона працює. Якщо ми будемо дивитися на цей текст як дослідники, то кожного разу відкриватимемо нові й нові грані, починаючи від унікальності українського почерку чи неповторності українського голосу... Але тут також є багато речей, про які варто писати окремі дослідження: це дивовижні хвилі гумору, розмірковування і спілкування з котами тощо. Професорка Н. Торкут висловила вдячність Миколі Григоровичу за можливість долучитися до чужого біографічного досвіду, до досвіду пам'яті, який виявляється дуже важливим і який працює, тут і особливо сьогодні, в Україні у час війни.

Із задоволенням прочитав роман *Акордеон* і доктор філологічних наук професор Володимир Працьовитий. Акордеон, – наголосив науковець, – це справжній символ української культури, який колись уважали буржуазним інструментом, а тепер він постав у центрі роману. Із цим пов'язана вся інтрига, бо цікаво, що з тим акордеоном нарешті відбудеться. Акордеон засвідчує прагнення українців до культури, до пошуку в ній свого місця. Не тільки в Україні, але й у діаспорі українці зверталися до пісні, до музики, тому акордеон має й ширше значення. Урешті бачимо, що акордеон не приніс щастя героєві, бо він фактично був украдений, тож важливою є ідея, що ніколи українець чужим добром не доробиться. Вражаючими є картини України і картини діаспори в романі – ці образи дуже зримі, деталізовані. Загалом роман ширий, проймає душу, приносить естетичну насолоду, радість і відчуття справжнього мистецтва.

Доктор філологічних наук, професор Василь Івашків згадав про іншу унікальну книгу М. Жулинського *Із забуття в безсмертя*, позаяк вона засвідчила не тільки науковий і науково-публіцистичний талант автора, але і його художній талант, бо статті про Пантелеймона Куліша та інших авторів написані в динамічній, белетризованій дослідницько-оповідній манері. Літературознавець теж звернув увагу на невеликий обсяг *Акордеона*, згадавши, як П. Куліш писав про Тараса Шевченка, що невеличка книжечка з його писань буде, але вдесятеро більше можна про них написати. Він також пригадав телевізійну програму за участю М. Жулинського, у якій науковець розповідав про зустріч із своїм батьком, про те як той приїхав із Америки і вийшов із літака з магнітофоном. Мотив музичного інструмента, який грає сам, учений проілюстрував на прикладі ранньої повісті П. Куліша *Огнений змій*, у якій бандура, коли помер бандурист, грала сама чи то на ній грала його душа. Тож ідеться про вічний образ, мандрівний мотив, який може переходити із твору у твір й отримувати нові смисли.

Своїми враженнями про роман *Акордеон* поділився і доктор педагогічних наук професор Володимир Микитюк. Він відзначив образ сільського філософа, мудрагеля, людини, яка знає своє коріння, талановитого майстра. Науковець також наголосив на мовному колориті роману.

Докторка філологічних наук Алла Швець виділила як найважливішу в романі проблему людини, яка у смеркальному часі ревізує перейдений шлях, свою дорогу виживання, те, як батько намагається осмислити грані своєї віри. Його віра

заснала еволюції, на схилку літ він усвідомлює істину власної богообраності – «мене Бог пильнував» – і Бог його чогось оберіг; оберіг, мабуть, для того, щоби там, на чужині, він міг хвалитися своїм сусідам тим, що «я знайшов свій рід», хоча за лаштунками цієї істини було те, що цей рід був розкиданий. Це рід покоління війни... Але сини все ж приїздили до батька. Дуже зворушливо, що батько зумів передати свій віталізм, уміння жити, емоційний інтелект наступному поколінню. А ще Бог пильнував його й оберіг для того, щоби увічнити маленький криптонім, який батько мріяв викарбувати на своїх запонках як майбутній акордеоніст-артист. Він казав, що можна й одне «Ж», як наш герб, три роги зверху і три роги знизу, як не повернеш – тризуб; хай знають, що цей артист із України. Ми маємо батькове увічнення в образі нашого велегранного артиста з України, із Києва. Ця літера «Ж», справді, дуже-дуже містка. Батькова істина наскрізна в романі *Акордеон* і дуже актуальна для України в сьогочасі. Бо батько заповідав: «Ми маємо самі собі, ми, люди, сотворити на землі царство Боже. Ми його сотворимо після нашої перемоги і творимо в наших серцях, наших думках, нашою сутністю».

Як сказав на завершення декан філологічного факультету Роман Крохмальний, найважливіше – «людське життя, яке бурлить крізь художній образ».

Думками про роман М. Жулинського у форматі повідомлень поділилися також дослідниці інтермедіальності Оксана Левицька та Наталія Мочернюк.

Співзасновниця Платформи інтермедіальних досліджень, літературознавиця Оксана Левицька зазначила, що роман М. Жулинського – своєрідне явище в українській літературі саме з погляду музичності літературного твору, тож увага

до *Акордеона* на Платформі давноочікувана й методологічно виправдана. Музика в романі прочитується і на внутрішньому, і на зовнішньому рівнях: акордеон як центральний персонаж роману зумовлює подієву канву, ключові епізоди твору, мотивує вчинки героїв, тримає інтригу, а музична складова твору структурує роман, ритмізує оповідь і задає певний ритм його прочитання для реципієнта. Цей музичний інструмент автор огортає містикою, незбагненим таємничим ореолом, наділяє складним символізмом, а подекуди навіть сакральним змістом. Крім того, роман дуже суголосний сучасним рефлексіям українців щодо нашої драматичної історії всього ХХ століття, тож його актуальність сьогодні тільки посилюється.

Членкиня Платформи інтермедіальних досліджень, докторка філологічних наук Наталія Мочернюк зауважила, що роман *Акордеон* напрочуд продуктивний (навіть ідеальний) матеріал для інтермедіального дослідження в аспекті літературно-музичної взаємодії. Надійний прототип зі складним досвідом, талант перевтілення автора, який делегує розповідь героям, «нестерильна» мова, щедра на поліський діалект, органічні діалоги в підсумку створили своєрідну логосферу,

що викликає читацьку довіру, спонукаючи до роздумів. В обговоренні твору акцентували на задумі автора створити образ людини, яка прагнула до творчої самореалізації. Водночас цей твір про український народ і українців, яким випало так багато випробувань і страждань на історичну долю. Принципи інтермедіальної поетики зумовлюють ефект пульсації життя в романі, його правдивості й нештучності.

Отже, обговорення роману *Акордеон* М. Жулинського засвідчило появу в новітній українській літературі непересічного «майже роману», «роману про музику», «новелізованого роману», у дуже особливий спосіб попри малий обсяг наповненого важливою проблематикою Людини в історичному та культурному контексті ХХ ст. Цей роман є яскравим прикладом взаємодії літературного слова, музики і співу. Автор майстерно працює зі звуком, покликається на пісенну культуру, залучає медійність програвача, грамплатівок і касет. Ціла низка пов'язаних із музикою мотивів, розроблених у світовій літературі, знайшла тут своє оригінальне втілення: музика і містика, музика в концтаборах, музичні інструменти як шифри звучних асоціацій, антропоморфізація музичних інструментів, голос тексту як атрибут його медійності.

Розмова відбувалася у форматі присутності наживо у Дзеркальній залі Львівського університету та із залученням віртуального зв'язку в форматі відеоконференції. Запис події можна переглянути на ютуб-каналі Навчального телерадіоцентру Львівського університету.

Світлана Маценка – професорка катедри німецької філології Львівського університету імені Івана Франка.

ORCID: 0000-0003-1373-2887

Email: svitlana.macenka@lnu.edu.ua